

переживання іншої людини, здатність розпізнавати емоційний стан іншого і подумки переносити себе в думки, почуття і дії іншої людини, здатність використовувати способи взаємодії, що полегшують страждання іншої людини.

Отже, проблема емпатії – одна з найскладніших у психологічній науці, через невловимість цього феномена для дослідників, про що свідчить розмаїття у визначення її суті, механізмів, функцій, та її важливої ролі у моральному розвитку особистості. Накопичений матеріал потребує певної систематизації, узагальнень та доповнень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилова Т.П. Эмпатия как специфический способ познания человека человеком / Теоретические и прикладные проблемы психологи познания людьми друг друга: Тез. докл. // Т.П. Гаврилова.– Краснодар: КГУ, 1975. – С. 17-19.
2. Гиппенрейтер Ю.Б. Феномен конгруэнтной эмпатии / Вопросы психологии / Ю.Б. Гиппенрейтер, Т.Д. Карягина, Е.Н. Козлова. – 1993. - № 4. - С. 61-68.
3. Журавльова Л.П. Психологія емпатії: Монографія / Л.П.Журавльова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2007. – 328 с.
4. Кротенко В.І. Розвиток емпатії в психологічній літературі / Психологія: Зб. наук.пр. - Вип.. 12. (НПУ ім.. М.П.Драгоманова) // В.І. Кротенко. – Київ, 2001. С. 89-96.
5. Роджерс К. Эмпатия. Психология эмоций / К.Роджерс. – М.: Мир, 1984. – С. 234 – 238.

АННОТАЦИЯ

ЭМПАТИЯ КАК КОМПОНЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ПСИХОЛОГА

В статье идет речь о эмпатии как процессе постижения эмоционального состояния другого человека, способности эмоционально реагировать на переживания других людей . В научной литературе существуют различные подходы к определению эмпатии как свойства личности. Актуальным сегодня является определение причин развития эмпатии и оптимального уровня ее выраженности для эффективной работы практического психолога. Целью данной статьи является анализ исследования, проведенного среди студентов - будущих психологов по определению уровня их профессиональных эмпатических способностей, ценностных ориентаций и направленности их личности.

Ключевые слова: эмпатия, эмпатические способности, коммуникативные способности, сопереживание, сострадание, эмоциональность, профессиональные навыки, гуманистическая направленность личности.

SUMMARY

EMPATHY AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL ABILITY OF PSYCHOLOGISTS

The article is devoted to the empathy as a process of understanding the emotional state of another person, the ability to respond to the emotional experiences of others. In the literature there are different approaches to the definition of empathy as individual property. Determining factors in the development of empathy and the optimal level of it's severity are relevant today for effective work of Psychologist. The purpose of the article is an analysis of a study conducted among students - future psychologists to determine their level of professional empathy abilities, values and direction of their personality.

Key words: empathy, empathy skills, communication skills, compassion, emotional, professional skills, humanistic orientation of the individual.

УДК 159.923.2

САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

ШТИХ І.І., МАРУШКА В.Я.
Мукачівський державний університет

У статті висвітлюється проблема самовизначення особистості в юнацькому віці. Розглянуто короткі характеристики юнацького віку, новоутворення та соціальну ситуацію розвитку. Самовизначення - центральне особистісне новоутворення раннього юнацького віку, що виявляється як формування його представниками подальшого життєвого плану та способів його реалізації. Юнацьке

самовизначення має комплексний характер, так як розповсюджується не тільки на професійну сферу, а й на сімейну, громадянську тощо. Е.Еріксон вважав головним особистісним надбанням юнаків ідентичність, яка співзвучна з поняттям самовизначення.

У ранньому юнацькому віці ціннісно – потребна сфера відіграє значну роль у якісних трансформаціях самосвідомості особистості в процесі особистісного самовизначення та пошуку сенсу життя. Характерною рисою ранньої юності є формування життєвих цілей та планів. Цей вік є сенситивним для становлення ціннісних орієнтацій як стійкого елементу життєвої перспективи. Упродовж раннього юнацького віку ціннісно – смислова сфера розвивається більш інтенсивно та набуває зрілості.

Ключові слова: юність, віковий розвиток, самовизначення, ідентичність, рефлексія, самопізнання, самореалізація, соціальна ситуація розвитку, новоутворення, спрямованість особистості.

Юність – це етап онтогенезу психіки, коли впродовж відносно незначного часу відбуваються глибинні зміни особистості. При цьому в юнаків не тільки з'являються нові інтереси, прагнення, але й відмирають, втрачаються чи суттєво видозмінюються старі. В даному періоді на перший план висувуються мотиви, які пов'язані з життєвими планами молодої людини, її майбутніми намірами.

Протягом історії людства процес дорослішання стає тривалішим в міру зростання вимог (професійних, правових, моральних тощо), які ставляться до члена соціуму, і з урахуванням можливостей суспільства нести додаткові витрати на тривале утримання і навчання підростаючого покоління. Юнацький вік виділився історично недавно, а універсальним феноменом, що охоплює і хлопчиків, і дівчат, всі прошарки суспільства, став тільки з кінця ХХ ст., з розвитком індустріалізації та урбанізації. Період юності складає частину розгорнутого перехідного етапу від дитинства до дорослості, точніше, від підліткового віку до самостійного дорослого життя. Однак, юність, - відносно самостійний період життя, що має власну цінність.

Юнацький вік є останньою межею між дитинством та дорослістю. Цей вік розпочинається в період з 15-17 і триває приблизно до 23 років. Даний період поділяється на два етапи: рання юність (15-17-18 років) та безпосередньо юність (18-23 роки) [1; 2].

В юності у молодої людини виникає проблема вибору життєвих цінностей. Юність прагне сформувати внутрішню позицію стосовно себе ("Хто Я?", "Яким Я повинний бути?"), стосовно інших людей, а також до моральних цінностей. Саме в юності молода людина свідомо обирає своє місце серед категорій добра і зла. "Честь", "гідність", "право", "обов'язок" та інші, що характеризують особистість, гостро хвилюють людину в юності.

Соціальна ситуація розвитку в юнацькому віці визначається як поріг дорослого життя. Вона характеризується тим, що основними завданнями є вибір професії, життєвого шляху, соціальне та особистісне самовизначення. Для реалізації цих завдань необхідна сформована психологічна готовність до дорослого життя, тобто повинні бути розвинені особистісні якості, властивості, здібності, потреби, які б дозволили юнакові реалізувати себе у праці, громадському житті, сім'ї. Критеріями такої готовності є наступні: 1) розвинені потреби в спілкуванні й комунікативні здібності; 2) адекватно сформовані і розвинені потреби та мотиви; 3) розвинена самосвідомість, рефлексія; 4) достатньо сформований і розвинений досвід; 5) сформований характер; 6) розвинений інтелект та мислення; 7) розвинене вміння ефективно використовувати свої психофізіологічні особливості у праці та соціальній взаємодії.

В період юності молода людина продовжує рефлексувати на свої стосунки з сім'єю в пошуках свого місця серед близьких людей. Вона проходить через уособлення і навіть відчуження від всіх тих, кого любив, хто був відповідальний за неї в дитинстві і підлітковому віці. Це вже не підлітковий негативізм, а часто лояльне, але тверде

відсторонення рідних, що прагнуть зберегти безпосередні стосунки з сином чи донькою.

Для хлопців та дівчат типовим є пошук сенсу життя. В юності, коли людина здійснює свідомий вибір свого життєвого шляху, потреба осягнути сенс свого життя набуває потужного орієнтувального призначення. Ставлення молодої людини до світу набуває особистісного забарвлення. Рефлексія власних особистісних якостей, прагнення самореалізації зумовлюють пошук юнаками цінностей, які визначають сенс існування. Проблема пошуку сенсу життя значною мірою зумовлює стан психологічного здоров'я юнака.

Центральним новоутворенням раннього юнацького віку є особистісне самовизначення, що постає як потреба юнаків і дівчат зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити своє місце в суспільстві, зрозуміти себе і свої можливості. Нерідко на позначення цього феномена використовують поняття "ідентичність" - усвідомлена індивідом самототожність. Ідентичність забезпечує неперервність минулого, теперішнього і майбутнього індивіда. Вона утворює одну систему координат для організованих та інтегрованих форм поведінки у різних сферах життя людини, узгоджує особисті схильності і таланти з раніше пропонованими батьками, однолітками і суспільством ідентифікаціями. Допмагаючи людині визначити своє місце у суспільстві, особистісна ідентичність забезпечує основу для соціальних порівнянь - порівнянь себе з ровесниками, дорослими, своїм ідеалом, а також із собою в минулому, актуальному теперішньому, потенційному близькому і віддаленому майбутньому. Внутрішнє чуття ідентичності (Его-ідентичності) допомагає визначити напрям, цілі і зміст майбутнього життя молодої людини. Формування його є, за твердженням Е. Еріксона, головним завданням та найважливішою проблемою юності. З цим пов'язана властива ранньому юнацькому віку криза ідентичності - особливий момент розвитку, коли однаково динамічно наростає вразливість і розвивається потенціал особистості.

Формування ідентичності є тривалим і складним процесом. Він залежить від прийняття індивідом власних рішень (криза ідентичності), а також від взяття на себе зобов'язань щодо здійсненого вибору, системи цінностей чи майбутньої професійної діяльності.

За своєю суттю особистісне самовизначення є процесом свідомого визначення суб'єктом своєї сутності та місця у системі суспільних відносин, світі, що виявляється в активному ставленні людини до себе та навколишньої дійсності. У старших класах воно означає формування у хлопців і дівчат стійких та усвідомлених переконань; оволодіння нормами поведінки, принципами, ідеалами; вироблення умінь спостерігати та осмислювати явища навколишнього життя, зрозуміти себе. Обумовлюється воно не стільки системою засвоєних знань, скільки готовністю до прийняття рішень, самостійних і відповідальних дій у нових ситуаціях.

Зміст особистісного самовизначення реалізується через сенсотворення - формування у старшокласників загальних уявлень про сенс життя, пошук сенсу власного існування; мотивацію - спонукання до спрямованої діяльності особистості; самореалізацію і самовираження - свідоме утвердження особистістю власної позиції в певних проблемних ситуаціях. Центральним моментом в особистісному самовизначенні юнаків і дівчат є усвідомлення себе суб'єктом самопізнання, самозміни, самовдосконалення.

Самовизначення пов'язане з новим сприйняттям часу - співвіднесенням минулого і майбутнього, сприйняттям сьогодення з точки зору майбутнього. У дитинстві час усвідомлено не сприймалося і не сприймалося, тепер усвідомлюється часова перспектива; «Я» охоплює належне йому минуле і спрямовується в майбутнє.

Але сприйняття часу суперечливо. Почуття незворотності часу часто поєднується з уявленням про те, що час зупинився. Старшокласник відчуває себе то дуже молодим, навіть зовсім маленьким, то, навпаки, зовсім старим і все що зазнали. Лише поступово встановлюється зв'язок між «мною як дитиною» і «тим дорослим, яким я стану», спадкоємність сьогодення і майбутнього, що важливо для особистісного розвитку.

Спрямованість у майбутнє тільки тоді благотворно впливає на формування особистості, коли є задоволеність сьогоденням. При сприятливих умовах розвитку старшокласник прагне в майбутнє не тому, що йому погано в сьогоденні, а тому, що попереду буде ще краще

Виниклий не так давно термін «особистісне самовизначення» . Більшістю вітчизняних авторів аналізується в контексті професійного самовизначення (Е.А. Клімов, М.С. Пряжников, Є.І. Головаха та А.А. Кронік) [2; 4]. У зарубіжній психології особистісне самовизначення дуже близько за своїм змістом до поняття «особистісна ідентичність» (Н.В. Антонова, М.Р. Гінзбург). Теорія ідентичності Е. Еріксона є одним з напрямків психоаналітичного тлумачення даного феномена. Ідентичність досягається як сприятливий психосоціальний результат до кінця ранньої юності (18 років), якщо цього не відбувається, то розвиток періоду закінчується придбанням феномену «дифузійної ідентичності» тобто відбувається змішання ролей, про які дитина дізнається до юнацького віку, вони не інтегруються в стрижневу ідентичність, не вдається вирішити серйозний конфлікт між двома важливими ролями з протилежного системою цінностей. Е. Еріксон визначив ідентичність як почуття тотожності і безперервності власної особистості при сприйнятті інших людей, які визнають цю тотожність і безперервність. Почуття ідентичності супроводжується відчуттям цілеспрямованості і осмисленості власного життя, впевненості у зовнішньому схвалення.

Самовизначення - найважливіше досягнення особистості, воно ґрунтується на стійко сформованих інтересах і прагненнях суб'єкта, спирається на формування світогляду і пов'язане з новим сприйняттям часу. Молода людина задає собі питання: що значу я в цьому житті? Які мої можливості? Яке місце я займаю в цьому світі? З точки зору самосвідомості самовизначення характеризується усвідомленням себе як члена суспільства і конкретизується в новій суспільно значущій позиції. Дитина перебуває на віковому перехресті вибору в самому широкому сенсі цього слова. Соціальна ситуація задається ситуацією множинних соціальних виборів. У зв'язку з необхідністю самовизначення в юнацькому віці відбувається зміна навчальної мотивації. Навчання починає розглядатися молодими людьми як передумова майбутньої професії, тому в якості провідного виду діяльності в даному віці називають навчально-професійну діяльність. Професійна орієнтація навчальної діяльності спирається на головні інтереси особистості. Підґрунтям професійного самовизначення виступає особистісне самовизначення людини, система базових цінностей і смислів, що визначають її ставлення до себе і до життя в цілому.

У руслі психоаналітичного напрямку Дж. Марсія запропонував статусну модель ідентичності, яка широко застосовується в дослідженнях підлітків. Він спробував дати операціонально визначення: «структура Еґо – внутрішня самостворювана, динамічна організація потреб, здібностей, переконань та індивідуальної історії». Дана гіпотетична структура проявляється феноменологічно через спостережувані патерни «вирішення проблем». Наприклад, підліток повинен вирішити такі проблеми: йти вчитися або працювати, яку вибрати роботу, чи вести статеве життя і т.п. Рішення кожної такої проблеми вносить певний внесок у досягнення ідентичності. У міру прийняття все більш різноманітних рішень щодо себе і свого життя розвивається структура ідентичності, підвищується усвідомлення своїх слабких і сильних сторін,

цілеспрямованості і осмисленості свого життя. Автор підкреслює, що розвиток ідентичності може включати багато інших аспектів, але його модель базується саме на акті вирішення проблем. У вітчизняній психології подібний підхід до вивчення особистісної ідентичності близький А.В. Петровському, який визначає його як свідомий акт виявлення та утвердження власної позиції в проблемних ситуаціях.

Розвиток особистості в ранньому юнацькому віці проходить чотири стадії:

- на першій стадії відбувається осмислення суб'єктом своїх внутрішніх характеристик;
- на другий суб'єкт усвідомлено досліджує свій «образ Я» у різних ситуаціях;
- на третій він поміщає свій «образ Я» в різні ситуації;
- на четвертій стадії відбувається відділення своєї реальної особистості від свого «образу Я».

Отже, проаналізувавши психолого – педагогічну літературу з питань самовизначення в юнацькому віці приходимо до висновку, що головною суперечністю юності є потреба в самовизначенні та неадекватний життєвий досвід. В ході вирішення цієї суперечності юнак шукає своє місце в дорослому світі, формує свої подальші життєві плани та шляхи їх реалізації, тому головним особистісним новоутворенням ранньої юності є самовизначення.

Самовизначення - центральне особистісне новоутворення раннього юнацького віку, що виявляється як формування його представниками подальшого життєвого плану та способів його реалізації. Юнацьке самовизначення має комплексний характер, так як розповсюджується не тільки на професійну сферу (вибір майбутньої трудової діяльності), а й на сімейну (вибір шлюбного партнера, створення сім'ї), громадянську (суспільні позиції, вибір друзів) тощо. Його формування ускладнюється дисбалансом між швидким дорослішанням, статевим дозріванням і повільнішим настанням соціальної зрілості юнака. Американський психолог Е.Еріксон вважав головним особистісним надбанням юнаків ідентичність, яка співзвучна з поняттям самовизначення.

Проведений нами аналіз психологічної літератури показав, що у ранньому юнацькому віці ціннісно – потребова сфера відіграє значну роль у якісних трансформаціях самосвідомості особистості в процесі особистісного самовизначення та пошуку сенсу життя. Характерною рисою ранньої юності є формування життєвих цілей та планів. Цей вік є сенситивним для становлення ціннісних орієнтацій як стійкого елементу життєвої перспективи. Упродовж раннього юнацького віку ціннісно – смислова сфера розвивається більш інтенсивно та набуває зрілості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович, Л. И. Проблемы формирования личности Текст. / Л. И. Божович; под ред. Д. И. Фельдштейна; вступ. ст. Д. И. Фельдштейна. 2-е изд. - М. : Издательство «Институт практической психологии»; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1997. - 352 с.
2. Вікова психологія: навчальний посібник. – 2-е видання, стереотип. / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Академвидав, 2009. – 234-257 с. .
3. Головаха Е.И. Жизненные перспективы и профессиональное самоопределение молодежи / Е.И.Головаха.- К.: Наукова думка, 1988. – 142 с.
4. Климов Е.А. Человек и профессия / Е.А.Климов. - Л.,1984. -141с.
5. Кон И.С. Психология ранней юности. Кн. для учителя / И.С.Кон. - М.: Просвещение,1989. – 254 с.
6. Фельдштейн Д. И. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности: Избранные труды / Д. И. Фельдштейн. – 2-е изд. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2004. – С. 94-124.

АННОТАЦІЯ**САМООПРЕДЕЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ**

Аннотация. В статье освещается проблема самоопределения личности в юношеском возрасте. Рассмотрены краткие характеристики юношеского возраста, новообразования и социальную ситуацию развития. Самоопределение - центральное личностное новообразование раннего юношеского возраста, оказывается как формирование его представителями дальнейшего жизненного плана и способов его реализации. Юношеское самоопределение имеет комплексный характер, так как распространяется не только на профессиональную сферу, но и на семейную, гражданскую и тому подобное. Э. Эриксон считал главным личностным достоянием юношей идентичность, созвучна с понятием самоопределения.

Ключевые слова: юность, возрастное развитие, самоопределение, идентичность, социальная ситуация развития, новообразования, направленность личности.

SUMMARY**SELF-IDENTITY IN ADOLESCENCE**

Abstract. The article deals with the problem of self-identity in adolescence. Considered a brief description of adolescence, tumors and social situation of development. Self-determination - the central personality tumors early adolescence, manifested as the formation of his future life by the plan and its implementation. Youthful determination is complex, as applies not only to the professional sphere, but also in family, civil and more. E. Erickson considered personal property primarily boys identity that is consonant with the concept of self-determination.

Our analysis of the psychological literature showed that in early adolescence value - User must sphere plays a significant role in the qualitative transformation of self-identity in the process of self-determination and personal search for meaning in life. A characteristic feature of early adolescence is the formation of life goals and plans. This age is sensitive to the formation of value orientations as a sustainable element of life perspective. During early adolescence value - sense sphere develops and becomes more intense maturity.

Key words: adolescence, age development, self-identity, reflection, self-knowledge, self-fulfillment, social situation of development, cancer, orientation of the individual.

УДК 159.923.4

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ У ПІДЛІТКІВ**ШТИХ І.І., ПОПОВИЧ Б.В.**

Мукачівський державний університет

В статті досліджується питання прояву акцентуацій характеру у підлітків. Аналізуються наукові погляди на те, що таке акцентуація, як вона пов'язана з характером, яким чином проявляється. Розкриваються чинники розвитку акцентуацій, серед яких найбільш поширеними є умови виховання; перешкоди в діяльності; когнітивна криза; дисгармонійність Я-образу; несформованість спонукальної сфери, спадкові ознаки.

В складному підлітковому віці при комбінуванні з певними соціальними умовами (сім'я, школа, референтна група) з'являються передумови для виникнення акцентуації. При сприятливому перебігу кризових моментів, індивідуальному психолого – педагогічному супроводі, а також застосуванні психотерапевтичних методів акцентуації можуть зникати, або принаймні згладжуватися їхні прояви в поведінці підлітка.

Ключові слова: характер, темперамент, акцентуація, норма, межа норми, дезадаптація, умови.

Актуальність теми. Підлітковий вік є одним з найбільш складних і проблемних у житті кожної людини. В цьому віці виникають різноманітні труднощі соціальної адаптації, пов'язані з його психологічними особливостями, що особливо стосується підлітків з акцентуаціями характеру.

Вивчення характеру, його класифікаційні ознаки дозволяють визначати і диференціювати особистість в соціальному аспекті. Психотерапевти вважають, що